

บทความ

พิพิธภัณฑ์สงคราม บาดแผล และการเยียวยา:
สองเรื่องเล่าที่แตกต่างว่าด้วยทหารญี่ปุ่น
ในประเทศไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

ชีวลีทิธี บุญเกียรติ

โครงการโรงเรียนสนาม

(Intangible Cultural Heritage and museums Field School

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

War Museums, Trauma and Healing: two divergent narratives about the Japanese occupation in Thailand during WWII

Chewasit Boonyakiet

Intangible Cultural Heritage and Museums Field School,
Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center (Public Organization)

ABSTRACT

This article discusses the politics of war museums based on a comparative interpretation of exhibition rhetorics and narrative representations of two war museums along the western border between Thailand and Myanmar: one in Kanchanaburi and the other in Khun Yuam district, Mae Hong Son. Both of the museums mainly exhibit the story of the Japanese occupation during World War II, but the perceptions and representations of the Japanese military in both museums are significantly different. The article will describe the museographic representation of the Japanese occupation with particular focus on museum curators, as well as to discuss their content comparatively. The author argues that museums are indeed discursive battlefields.

keywords

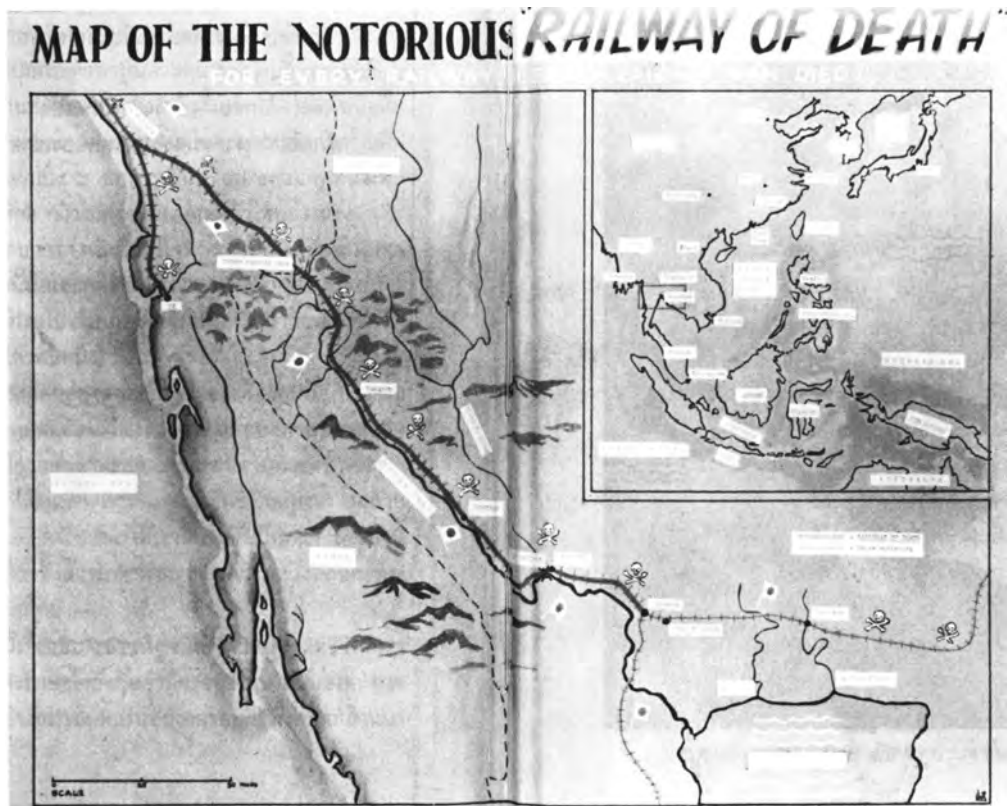
politics of memory, representation, war museum, Museum of World War II, the Hell Fire Pass, Kanchanaburi, Mae Hong Son

บทกัถย่อ

ในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนต้องการที่จะเผยให้เห็นถึงการเมืองของพิพิธภัณฑ์สงคราม ผ่านการตีความเชิงเปรียบเทียบระหว่างวิหารของการจัดแสดงกับภาพแทนของเรื่องเล่าแห่งสงครามจากพิพิธภัณฑ์ 2 แห่งในเขตชายแดนทิศตะวันตกติดต่อกับประเทศพม่า ที่จังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดแม่ฮ่องสอน พิพิธภัณฑ์ทั้งสองล้วนเล่าเรื่องเกี่ยวกับการเคลื่อนกำลังของกองทัพญี่ปุ่นสู่ประเทศไทยระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง แต่กลับมีความรู้และการพยายามนำเสนอความทรงจำเกี่ยวกับกองทัพญี่ปุ่นในแง่มุมที่แตกต่างกัน สำหรับพิพิธภัณฑ์ที่จังหวัดกาญจนบุรี เรื่องเล่าสะท้อนถึงความทรนัฒ และความเหยียมโหดของทหารญี่ปุ่น ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนเล่าเรื่องราวของความน่าสงสารและความทรงจำอันงดงามเกี่ยวกับการเดินทางเข้ามาของทหารญี่ปุ่น การสำรวจภาพนำเสนอของการเคลื่อนทัพของทหารญี่ปุ่นที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์เป็นการบรรยายและวิเคราะห์ โดยมีจุดเน้นอยู่ที่ภัณฑารักษ์และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ สิ่งที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอคือพิพิธภัณฑ์ในฐานะของสมรภูมิแห่งวาทกรรม

คำสำคัญ

กาญจนบุรี, การเมืองของความทรงจำ, ช่องไฟนรก, พิพิธภัณฑ์สงคราม, พิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2, ภาพแทนความจริง, แม่ฮ่องสอน

ภาพ 1 ภาพร่างโดย ลีโอ รอร์ลิ่งส์ ตีพิมพ์ในหนังสือ
 อาทิตยอุทัยดั่งสายฟ้า (ลีโอ รอร์ลิ่งส์ 2551, 376-377)
 “ห้วงกะโหลกไขว้” แสดงถึงความตายตามเส้นทางรถไฟ
 ชีวิตของผู้สร้างที่อุทิศให้กับผลงานสายมรณะ

ผมขอเริ่มต้นบทความด้วยแผนที่เส้นทางรถไฟไทย-พม่า หรือ “เส้นทางรถไฟสายมรณะ” ตามที่ได้รับการขนานนามตั้งแต่เริ่มการสร้างเส้นทางรถไฟสายนี้ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อเป็นการนำผู้อ่านย้อนกลับไปในสถานที่และเวลาอันเป็นที่มาของบทความนี้ เรื่องราวที่จะกล่าวต่อไปนี้จะเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และคำอธิบายประวัติศาสตร์สงครามโลกที่นำเสนอในพิพิธภัณฑ์ และด้วยเหตุที่เรื่องราวบางเรื่องที่จะได้กล่าวต่อไปไม่ได้สัมพันธ์กับเส้นทางรถไฟสายมรณะสายนี้เสียทั้งหมด ผมจึงให้ชื่อของบทความที่กว้างออกกว่าเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับเนื้อหาเหล่านั้น อันได้แก่ “พิพิธภัณฑ์สงคราม”

หลายคนเห็นว่าสงครามสิ้นสุดลงเมื่อมีผู้แพ้หรือผู้ชนะ หรือมีการเจรจาสงบศึกด้วยวิธีทางการทูต แต่สิ่งหนึ่งที่เรารู้สึกได้คือ เรื่องราวของสงครามไม่เคยสิ้นสุดตามวาระดังกล่าว นั้น สงครามยังได้รับการเล่าขานในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการบอกเล่าระหว่างคนสู่คน การผลิตสิ่งตีพิมพ์ แบบเรียนและหนังสือประวัติศาสตร์ที่สาธยายรายละเอียดของเหตุการณ์จากมุมมองของผู้เขียนแต่ละคน หรือจะเป็นการประดิษฐ์สร้างถาวรสถาน เช่น อนุสาวรีย์ที่จารึกวีรกรรมของวีรบุรุษผู้กล้าและผู้เสียสละ หรืออนุสาวรีย์ที่ระลึกถึงผู้ที่จากไปในฐานะเหยื่อของสงคราม หรือกระทั่งพิพิธภัณฑสถานเหล่านี้ล้วนทำให้สงครามยังปรากฏภายในสังคมไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

คำถามพ้องๆ ที่เราอาจนึกขึ้นได้คือ “ทำไมสงครามยังเป็นประเด็นที่สังคมต้องการพูดคุย และยังคงเป็นเรื่องบอกเล่า และถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง?” ในแต่ละเหตุการณ์มีผู้คนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเงื่อนไขที่แตกต่างกัน แต่ละคนดำรงตำแหน่งแห่งที่ของตนเองกับเหตุการณ์ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น หากใครต้องการสอบถามเรื่องราวในอดีตจากความทรงจำของพยาน เราควรตระหนักอยู่เป็นเบื้องต้นว่า คำให้การมีเจตสีที่แปรเปลี่ยนไปตามกาลและเทศะของผู้ที่ให้การนั้น

ภาพ 2 และ 3 อนุสรณ์สถานยิวผู้วายชนม์ (Memorial to the Murdered Jews of Europe) ในกรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ภาพทางซ้ายมือ แสดงอนุสรณ์สถานอันเป็นตัวแทนของบรรดาชาวยิวผู้จากไป สถาปัตยกรรมที่เป็นทรงเหลี่ยมมีความสัมพันธ์กับตึกในค่ายกักกัน และเมื่อผู้ชมเดินเข้าไปในเส้นทางที่วุ่นวาย จะเกิดความรู้สึกว่าตนเองตกอยู่ในที่คับแคบ ภาพถัดมาเป็นภาพถ่ายที่ขยายใหญ่ในส่วนของการจัดแสดงที่ยิวที่ถูกสังหาร ด้วยการนำเสนอภาพของครอบครัว คนลี้ภัยคนในภาพที่รอดชีวิตจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (ภาพจากอนุสรณ์สถานยิวที่ถูกสังหาร โดย ซิวลิทซ์ บุนยเกียรติ)

เรื่องราวของสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเรื่องเล่าที่ยังคงทรงพลังในสังคมร่วมสมัย ‘พลัง’ ที่กล่าวถึงนี้ คือ พลังในการเชื่อมต่อร่องรอยของอดีตเข้ากับกาลเวลาในปัจจุบัน เพราะเหตุการณ์ต่างๆ ยังอยู่ในสำนึกของผู้คนที่ร่วมเหตุการณ์ไม่ใช่น้อย ในหลายประเทศในทวีปยุโรป โดยเฉพาะในประเทศฝรั่งเศส ออสเตรีย โปแลนด์ และเยอรมนี พิพิธภัณฑ์ ศูนย์ประวัติศาสตร์ และสถานที่ในเหตุการณ์ที่ถ่ายทอดเรื่องราวของสงครามโลก มีให้พบเห็นหลายแห่งและจากหลายมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้องกับสงคราม

ลองพิจารณาประเทศฝรั่งเศส ประเทศแห่งนี้เกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ในหลายลักษณะ ด้วยเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ในฐานะหนึ่ง ฝรั่งเศสเป็นผู้ที่ถูกรุกราน โดยมีสนธิสัญญาที่รัฐบาลจอมพลเปแต็ง (Philippe Pétain) ลงนามกับรัฐบาลจักรวรรดิที่สาม (The Third Reich) แห่งเยอรมนี เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) แต่ในอีกฐานะหนึ่ง รัฐบาลภายใต้ระบอบวิชี (Vichy regime) กลับเป็น “ผู้สมรู้ร่วมคิด” กับผู้เข้าครอบครอง และฝรั่งเศสยังมีกลุ่มคนที่ต่อสู้เพื่ออิสรภาพ (กระบวนกรเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านกองทัพเยอรมัน) พวกเขาได้รับเอกราชอย่างสมบูรณ์ในปี ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487) ทั้งนี้ มาจากความร่วมมือของทหารฝ่ายสัมพันธมิตร

ตัวละครจำนวนมากและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายเช่นนี้ ส่งผลให้เรื่องเล่าเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 แตกต่างกันไป Musée de la Résistance หรือพิพิธภัณฑ์การต่อต้าน เมืองเกรอนอบล์ ประเทศฝรั่งเศส บอกเล่าเรื่องของขบวนการใต้ดินในการต่อต้านกองทัพเยอรมัน อนุสรณ์สถานกอง (Caen) กล่าวถึงเหตุการณ์ยกพลขึ้นบกของทหารสัมพันธมิตร และอนุสรณ์สถานโซอา ณ กรุงปารีส แสดงเรื่องราวของเหยื่อที่ถูกฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เป็นต้น

ที่กล่าวมานี้ ผมต้องการเปิดประเด็นให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์กับสังคมเป็นคู่ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน และหลายครั้ง พิพิธภัณฑ์ได้ ‘จาร’ บาดแผลจากความทรงจำของผู้ที่ประสบชะตากรรม เพราะหลายคนเชื่อว่าการบอกเล่าเหตุการณ์และถ่ายทอดความทรงจำ จะช่วยให้ประวัติศาสตร์เป็นอุทธาหรณ์ให้คนรุ่นหลังเห็นถึงความเลวร้ายของสงคราม แต่วิถีคิดเช่นนั้นอาจเป็นการมองเหรียญเพียงด้านเดียว ทั้งนี้ ผมตั้งข้อสังเกตว่า พิพิธภัณฑ์สงครามหลายแห่งกลับตอกย้ำอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นชนวนของสงคราม เช่น ความคิดเรื่องดินแดนและชาตินิยม

พิพิธภัณฑสถานสงครามในบ้านเรา

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเรื่องราวของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในบ้านเรา ผมพบว่าพื้นที่หลายแห่งสัมพันธ์กับเหตุการณ์ ผู้คนมากมายมีประสบการณ์โดยตรง เพราะเขาและเธอเหล่านั้นคือ ผู้ได้รับผลกระทบจากสงคราม หลายคนต้องเผชิญกับยุคข้าวยากหมากแพง หลายคนต้องทำหน้าที่ปกป้องประเทศ และอีกหลายคนได้สัมพันธ์กับชาวต่างชาติที่ผ่านเข้ามาในดินแดนประเทศในวิกฤตสงคราม ทั้งทหารฝ่ายสัมพันธมิตร และทหารฝ่ายอักษะ

ผมเขียนบทความนี้ด้วยความพยายามในการลำดับความคิดและข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เห็นในพิพิธภัณฑที่เกี่ยวข้อกับสงครามโลกครั้งที่ 2¹ การบอกเล่าประวัติศาสตร์หน้าหนึ่งของประเทศไทยที่ว่าด้วยความสูญเสียของทั้งคนในบ้านเรา และเหล่าทหารหาญต่างชาติหรือของไทยเอง หรือขบวนการไต่ดินของกลุ่มคนที่ต่อต้านการรุกรานของผู้ที่รุกราน ขวนให้ผมคิดว่าการเล่าเรื่องราวดังกล่าวเป็นเพียงการพยายามเรียบเรียงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น หรือผู้สร้างพิพิธภัณฑทั้งใจจะก่อร่างสร้างความทรงจำบางเรื่องราวที่คัดเลือกแล้ว เพื่อส่งต่อให้กับคนรุ่นหลัง ด้วยเห็นว่าเป็นสิ่งที่พวกเขาควรจดจำ

ในประเทศไทย มีพิพิธภัณฑที่เกี่ยวข้อกับสงครามโลกครั้งที่ 2 จำนวน 9 แห่ง (การสำรวจล่าสุดเมื่อ พ.ศ. 2551) หากพิจารณาในภาพกว้างแล้ว พิพิธภัณฑจำนวน 5 แห่ง เล่าเรื่องของสงครามในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ความเป็นมาของสงครามโลกครั้งที่ 2 ค่ายทหารญี่ปุ่น ทหารเชลยศึก และการสร้างทางรถไฟจากจังหวัดกาญจนบุรีถึงเมืองตันบูซายัต (Thanbyuzayat) ในพม่า ประกอบด้วย 1) ช่องเขาขาดพิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำ ซึ่งตั้งอยู่ในกองการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานทหารพัฒนา หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา จังหวัดกาญจนบุรี 2) พิพิธภัณฑทางรถไฟไทย-พม่า ข้างสุสานทหารสัมพันธมิตร (ดอนรัก) อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี 3) พิพิธภัณฑ สงคราม อักษะ และเชลยศึก วัดไชยชุมพลชนะสงคราม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี 4) หอศิลป์และพิพิธภัณฑสงครามโลกครั้งที่ 2 เิงสะพานข้ามแม่น้ำแคว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี 5) พิพิธภัณฑ Weary Dunlop โฮมพูเตยรีสอร์ท อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

¹ ต่อไปนี้จะใช้คำว่า "พิพิธภัณฑสงคราม".

อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑทั้ง 5 แห่งเรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามในลักษณะที่เฉพาะของตนเอง และข่าวของที่จัดแสดงได้รับการตีความให้สอดคล้องไปกับเรื่องเล่าหลักของพิพิธภัณฑแห่งนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเชลยศึกและการสร้างทางรถไฟสายมรณะ ในทางตรงข้าม พิพิธภัณฑแห่งที่ 6 กลับเล่าเรื่องของสายสัมพันธ์อันดีระหว่างทหารญี่ปุ่นกับชาวบ้านในพื้นที่ อันได้แก่ พิพิธภัณฑสงครามโลกครั้งที่ 2 (ชื่อในปัจจุบัน คือ “อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น”) อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

เนื้อหาอีกกลุ่มหนึ่งคือ การต่อสู้เพื่อปกป้องดินแดน เรื่อง “เสรีไทย” นับเป็นเรื่องเล่าหลักเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวที่ส่งผลให้ประเทศไทยไม่ตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม ดังที่ปรากฏในพิพิธภัณฑแห่งที่ 7 คือ พิพิธภัณฑเสรีไทยแพร่ จังหวัดแพร่ และแห่งที่ 8 คือ พิพิธภัณฑเสรีไทยอนุสรณ์ เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร ในขณะที่พิพิธภัณฑแห่งที่ 9 คือ อุทยานประวัติศาสตร์กองบิน 53 จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ซึ่งเคยเป็นยุทธภูมิในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่างกองทัพไทยและกองทัพญี่ปุ่น ตอกย้ำถึงปฏิบัติการทางทหารเพื่อปกป้องราชอาณาจักร

หากพิจารณาถึงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ อาจแบ่งได้ 2 ประเภท ประเภทหนึ่งเป็นพิพิธภัณฑที่เกิดมาจากกลุ่มบุคคลและหน่วยงาน อันได้แก่ อนุสรณ์สถานช่องเขาขาด ซึ่งเป็นความร่วมมือกับองค์การทหารผ่านศึกออสเตรเลีย พิพิธภัณฑเสรีไทยทั้ง 2 แห่งที่เกิดจากการรวมกลุ่มของอดีตเสรีไทยและลูกหลาน และอุทยานประวัติศาสตร์กองบิน 53 ซึ่งเป็นของหน่วยงานราชการ ส่วนพิพิธภัณฑ สงคราม อักชะ และเชลยศึก วัดไชยชุมพลชนะสงคราม อาจพิจารณาสถานภาพได้ว่าเป็นของวัดและชุมชน

พิพิธภัณฑอีกส่วนหนึ่งเกิดมาจากความสนใจส่วนบุคคล พิพิธภัณฑสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่กำเนิดจากการสะสมวัตถุของอดีตนายตำรวจนายหนึ่ง (ในปัจจุบันได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลขุนยวม และกำลังเปลี่ยนสถานภาพเป็นพิพิธภัณฑขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งเปลี่ยนชื่อเป็น “อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น”) พิพิธภัณฑทางรถไฟสายไทย-พม่าที่เกิดมาจากความสนใจของวิศวกรชาวต่างประเทศ ผู้มีส่วนในการสร้างอนุสรณ์สถานช่องเขาขาด

อนึ่ง เมื่อพิจารณาเนื้อหาที่ปรากฏในพิพิธภัณฑต่างๆ ทั้งที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน หรือในสถานที่ที่ห่างไกลกัน เนื้อหาหลายส่วนมีลักษณะทั้งที่ไปในทิศทางเดียวกันและขัดแย้ง ตั้งแต่เล็กน้อย โด ผมเรียนรู้เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านสายตาของทหารสัมพันธ์มิตร และเชลยศึก และจากทหารไทยและเสรีไทย ภาพเหล่านั้นฉายให้เห็นถึงความเลวร้ายของสงครามที่มีสาเหตุ

มาจากความอหังการของกลุ่มประเทศฝ่ายอักษะ การได้มีโอกาสเยี่ยมชมสุสานทหารสัมพันธมิตร อนุสรณ์สถานหลายแห่ง ก็ตอกย้ำความเป็นวร้ายของฝ่ายญี่ปุ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แต่เมื่อเร็วๆ นี้ ภาพเหล่านี้กลับถูกทำลายลง เมื่อผมมีโอกาสได้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 หรือชื่อในปัจจุบันคือ อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น ที่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว ทหารญี่ปุ่นกลายเป็นกลุ่มบุคคลที่ได้รับความชื่นชมจากคนในท้องถิ่น เมื่อถึงเวลานี้ ภาพของทหารญี่ปุ่นจากสายตาของชาวบ้านขุนยวมก่ดเซาะมโนทัศน์ “ทหารญี่ปุ่นผู้โหดร้าย” ลงไป ผมคิดว่า ‘เรื่องเล่าหลัก’ (grand narrative) ที่ได้เรียนรู้มาตั้งแต่เด็กเริ่มเป็นปัญหาต่อการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์สงคราม ...แล้วทำไมจึงเป็นเช่นนั้น?

ส่วนหากจะนำเนื้อหาการจัดแสดงมาเป็นฐานในการวิเคราะห์ เพื่อจัดแบ่งลักษณะของพิพิธภัณฑ์ คงไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะโครงเรื่องของแต่ละแห่งมีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกัน การหยิบเนื้อหาเพียงบางส่วนมาเป็นตัวแทนของพิพิธภัณฑ์แห่งนั้นๆ แล้วจัดแบ่ง คงไม่ได้สร้างความน่าสนใจสักเท่าไหร่ แต่สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจศึกษา ได้แก่ วิถีของภาพตัวแทน (mode of representation) สัญญาและความหมายที่ปรากฏในนิทรรศการ อย่างไรก็ตาม หากจะเข้าใจถึงเรื่องนี้อย่างถ่องแท้ คงต้องใช้เวลาศึกษาอย่างละเอียด ทั้งที่เป็นการศึกษาจากตัวบท (text) และบริบท (context) และความตั้งใจของผู้จัดแสดง (intention of exhibitor) ควบคู่กันไป

อนึ่ง เรื่องเล่าของการสูญเสียและบาดแผลอันเป็นผลมาจากสงคราม เกี่ยวข้องกับคนจำนวนไม่น้อย การจะทำความเข้าใจว่า เรื่องเล่าในพิพิธภัณฑ์เหล่านี้เกี่ยวข้องกับความเจ็บปวดของใครบ้างในสังคมไทย หรือแม้แต่สังคมไทยมีรอยแผลจากสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือไม่ เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเวลาในการค้นคว้าและทำความเข้าใจ ด้วยเหตุนี้ ผมจึงขอตีกรอบการพิจารณาเรื่องเล่าของสงครามในพิพิธภัณฑ์จากมุมมองส่วนบุคคล โดยเชื่อมโยงประสบการณ์การชมเข้ากับมุมมองของการศึกษาการจัดแสดง ผมขอเรียกโดยรวมว่าเป็น “การอ่าน” การจัดแสดงด้วยการพิจารณาองค์ประกอบและกลวิธีในการนำเสนอเรื่องผ่านนิทรรศการ

ผมจะแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วนด้วยการกล่าวถึงพิพิธภัณฑ์สองแห่ง เนื้อหาในส่วนแรก *ความทรงจำอันระทมทุกข์* ด้วยการพิจารณาอนุสรณ์สถานช่องเขาขาด จากนั้น จะเป็นเนื้อหาในส่วนที่สอง *เสียงสตรีในสงคราม* !! ผมจะกล่าวถึงพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน การนำเสนอไม่ใช่การบรรยายเนื้อหาที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง แต่เป็นการหยิบยกภาพโดยรวมและกลวิธีในการนำเสนอเรื่องราวของ “ความทุกข์” และ “เสียงของผู้หญิง”

ช่วงท้ายในหัวข้อที่ชื่อว่า *บาดแผลและการเยียวยา* ผมจะกล่าวถึงข้อสังเกตจากการนำเสนอในนิทรรศการ และคำอธิบายประวัติศาสตร์ดังที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่ง หลายประเด็นเป็นบาดแผลที่เกิดขึ้นในใจของผมเอง สิ่งที่ผมทำควบคู่กันไปกับข้อสังเกตดังกล่าวคือ การเสนอประเด็นคำถามและความเป็นไปได้ในการศึกษาในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคัดเลือกเรื่องราวที่นำเสนอในพิพิธภัณฑ์ เพราะการพิจารณาดังกล่าว น่าจะช่วยให้เรามองเห็นว่าผู้คนในสังคมจดจำอะไรจากสงคราม การเล่าขานเช่นนั้นสร้างความหมายอะไรให้กับผู้คน พวกเขารู้สึกต่ออดีตอย่างไร อดีตดังกล่าวนี้ส่งผลอย่างไรในปัจจุบัน หรือหากจะกล่าวด้วยศัพท์แสงทางวิชาการคงไม่พ้นคำว่า การเมืองเรื่องความทรงจำ (politics of memory)

ความทรงจำอันระทมทุกข์

พิพิธภัณฑ์แห่งนี้อุทิศให้กับชายและหญิง

ผู้ทุกข์ทนและวายชีพในการก่อสร้าง

ทางรถไฟสายไทย-พม่า ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง

(ข้อความนำในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ชองเขาขาด)

เรื่องราวของทหารสัมพันธมิตรในการก่อสร้างเส้นทางรถไฟของกองทัพญี่ปุ่น หรือ “ทางรถไฟสายมรณะ” (Death Railway) เป็นประวัติศาสตร์ที่ได้รับการกล่าวถึงในหลายลักษณะ หนังสือบันทึกความทรงจำของเหล่าทหารเชลยศึกที่รอดพ้นจากความตายในระหว่างการสร้างทาง (Morris 1993, 27-36) ภาพเขียนเหตุการณ์ต่างๆ โดยผู้ที่ร่วมในเหตุการณ์ ภาพเหล่านั้นสาธยายให้เห็นถึง การเข้าร่วมกองทัพของเหล่าทหารเชลยศึก และถูกส่งตัวมายังตะวันออกไกล ชีวิตได้เปลี่ยนไป จากสนามรบไปสู่ค่ายกักกันในฐานะเชลยศึก ภาพวาดจากผู้บันทึกแสดงความรู้สึกของเหล่าเชลยศึกที่ต้องเผชิญกับความรุนแรงจากนายทหารผู้คุมญี่ปุ่น โรคภัยไข้เจ็บ การตรากตรำทำงานสร้างทางรถไฟ จนถึงสภาพความเป็นอยู่และอาหารการกินที่ไม่ถูกสุขลักษณะ (ลีโอ รอร์ลิ่งส์ 2551)

สื่ออีกประเภทหนึ่งที่ทรงพลังและทำให้นานาชาติรู้จัก “ทางรถไฟสายมรณะ” คือ *The Bridge on the River Kwai* (David Lean, 1957) ภาพยนตร์อังกฤษที่สร้างจากนวนิยาย

ชื่อเดียวกัน ผลงานนักเขียนชาวฝรั่งเศสปีแอร์ บูลล์ (Pierre Bouille) ออกฉายและได้รับรางวัลออสการ์เมื่อ ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) ผู้คนจำนวนไม่น้อยที่ได้ชมภาพยนตร์ดังกล่าวจดจำสงครามโลกในแบบที่ภาพยนตร์นำเสนอ นอกจากนี้ สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สงคราม เช่น สะพานข้ามแม่น้ำแคว สุสานทหารสัมพันธมิตร ดอกหญ้าถึงเรื่องราวของสงครามไปพร้อมกัน รวมถึงการจัดงานสัปดาห์สะพานข้ามแม่น้ำแควของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ตั้งแต่ราว 30 ปีที่ผ่านมา ยิ่งเสริมให้ทางรถไฟสายมรณะได้รับความสนใจจากทั้งชาวไทยและต่างประเทศมากขึ้น

เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ทางรถไฟสายมรณะ สะพานข้ามแม่น้ำแคว และเรื่องราวของทหารเชลยศึก ได้รับการกล่าวถึงในลักษณะที่ต่างกรรมต่างวาระ นอกจากนี้ ผมคิดว่าสื่ออีกประเภทหนึ่งที่กล่าวถึงเรื่องราวของสงครามโลกครั้งที่ 2 และเสริมให้เรื่องราวดังกล่าวไม่เคยจางหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์คือ พิพิธภัณฑสถานสงครามของเชลยศึกได้รับการร้อยเรียง และกลายเป็นแก่นแกนการเล่าเรื่องสงครามโลกในพิพิธภัณฑสถานในบริเวณจังหวัดกาญจนบุรี ในที่นี้ ผมขอกล่าวถึงพิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำ อนุสรณ์สถานช่องเขาขาด

พิพิธภัณฑสถานแห่งความทรงจำและอนุสรณ์สถานช่องเขาขาด ตั้งอยู่ในบริเวณหน่วยบัญชาการทหารพัฒนา จังหวัดกาญจนบุรี สถานที่ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการก่อสร้างทางรถไฟสู่ประเทศพม่า เพื่อลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์และกำลังพลของกองทัพญี่ปุ่น เพื่อจะไปโจมตีพม่าและอินเดีย ซึ่งขณะนั้นเป็นอาณานิคมของอังกฤษ กองทัพญี่ปุ่นได้ออกคำสั่งในการก่อสร้างเมื่อปี ค.ศ. 1942 (พ.ศ. 2485)² และด้วยกระบวนการก่อสร้างที่จะต้องเจาะช่องเขาด้วยเครื่องมือที่มีเทคโนโลยีต่ำ และสองมือของแรงงานเอเชียและเหล่าเชลยศึกที่ต้องทำงานทั้งกลางวันกลางคืน และแสงไฟในยามค่ำคืนของการทำงานได้สะท้อนเงาเชลยศึกที่ผอมโซบนเพิงผา พื้นที่นี้จึงได้รับการขนานนามว่า “Hellfire Pass” หรือ “ช่องไฟนรก”

พิพิธภัณฑสถานประกอบด้วยบริเวณการจัดแสดงสองส่วนคือ อาคารพิพิธภัณฑสถาน และเส้นทางเดิน (walking trail) ที่มีความยาว 4 กิโลเมตร ภายในอาคาร แสดงถึงประวัติการเข้าโจมตีของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทหารสัมพันธมิตรที่ถูกจับเป็นเชลยศึก และกรรมกรผู้ใช้แรงงานชาวเอเชีย ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเส้นทางการก่อสร้าง ทหารพันธมิตรเชลยศึกที่

² เส้นทางดังกล่าวเคยอยู่ในแผนการพัฒนาของกองทัพอังกฤษก่อนหน้านี้ แต่ต้องเลิกล้มไปด้วยความยากลำบากในการดำเนินการ (Beattie 2005, 14 -15).

เดินทางมาถึง แผนการก่อสร้าง การทำงานบนทางรถไฟ สะพานข้ามแม่น้ำแคว และการเร่งงาน (speedo) แม้สิ่งจัดแสดงโดยส่วนใหญ่จะใช้สื่อภาพกราฟฟิก และหุ่นจำลอง แต่พิพิธภัณฑ์ได้ให้คำอธิบายถึงเหตุที่มาไว้ “พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีของส่วนตัวของเชลยศึกน้อยมาก เพราะว่าพวกเขาไม่สามารถนำอะไรติดตัวมาได้มากนัก และเมื่อเขาจากสถานที่นี้ไป ก็เอาสิ่งเล็กน้อยที่มีอยู่ไปด้วย”

(จากซ้ายไปขวา)

ภาพ 4 หน้าอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ชองเขาขาด

เป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าชมพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางรถไฟไทย-พม่า ชื่อเรียกสถานที่ดังกล่าวนี้ในอีกลักษณะหนึ่งคือ ศูนย์แห่งการตีความ (centre of interpretation) ห้องจัดแสดงที่เน้นการนำเสนอบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของสถานที่หนึ่งๆ ก่อนที่ผู้ชมจะได้เข้าไปเยือนสถานที่จริง (ภาพโดย ชูเกียรติ นมะหุต)

ภาพ 5 และ 6 อุปกรณ์ทางการแพทย์ และเสื้อผ้าของเชลยศึก

มาจากการประยุกต์ใช้ข้าวของหรือวัสดุธรรมชาติที่พอจะหาได้จากสิ่งแวดล้อมรอบตัว (ภาพโดย ชูเกียรติ นมะหุต)

ภาพ 7 หนึ่งในพยาน “วัตถุ” ที่หลงเหลือจากสงคราม

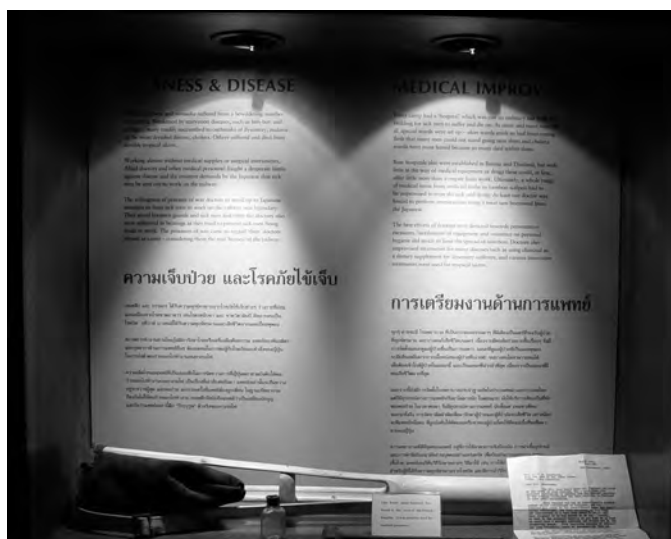
คือภาพถ่ายเส้นของเชลยศึกที่มีฝีมือในการวาดภาพ

พวกเขานับถือภาพจากกิจวัตร หลายภาพสร้างความประหลาดใจเพราะจากแสงและเงาที่สลับ

หลายภาพอาจมีสภาพที่เหนือจริง แต่มิติเหล่านี้เป็นความทรงจำที่พวกเขาเลือกบันทึกและจดจำ

(ภาพถ่ายภาพลายเส้นที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ

อนุสรณ์สถานชองเขาขาด โดย ชูเกียรติ นมะหุต)

สิ่งที่แสดงที่เป็นเหมือนวัตถุพยานของเหตุการณ์ ได้แก่ ข้าวของเครื่องใช้ของเชลยศึก เท่าที่มีการค้นพบ ซากอุปกรณ์และวัสดุในการก่อสร้างเส้นทางรถไฟ คำบรรยายส่วนหนึ่งเกี่ยวกับเสื้อผ้าที่เชลยศึกและกรรมกรชาวเอเชียสวมใส่ กล่าวไว้ว่า “เมื่อเครื่องแบบและเสื้อผ้าอื่นๆ ขาด พวกเขาก็มักใช้ผ้าเตี่ยวแทน ซึ่งบางครั้งก็มีแจกให้ แต่ส่วนมากมักทำจากผ้ากระสอบที่ขโมยมา หรือเศษเสื้อผ้าของเชลยเอง ส่วนผ้าห่มที่มีอยู่จำนวนน้อย ก็ไม่พอที่จะให้ความอบอุ่นในยามค่ำคืนระหว่างช่วงเดือนที่เป็นฤดูหนาว”

วัตถุพยานชิ้นเล็กชิ้นน้อยนี้สามารถถ่ายทอดเป็นเรื่องราวได้ด้วย สื่อสำคัญอีกประเภทหนึ่งคือ ภาพวาด ภาพหลายภาพในนิทรรศการมาจากบันทึกความทรงจำของเชลยศึกที่รอดชีวิตจนสงครามสิ้นสุดลง เนื้อหาบางส่วนในบันทึกหลายเล่มยืนยันตรงกันว่า ทหารญี่ปุ่นจะไม่พอใจอย่างยิ่ง หากพบเชลยศึกคนใดบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในค่ายและในการก่อสร้าง ไม่ว่าการบันทึกจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม ด้วยเหตุนี้ การเก็บรักษาให้ภาพเหล่านั้นรอดพ้นจากการตรวจค้นของทหารผู้คุม และสภาพอันคับแคบของสงคราม นับเป็นเรื่องยากพอๆ กับที่ความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ในค่ายจะถูกกลืนเลือน เราอาจกล่าวได้ว่าความทรงจำจึงทำหน้าที่ “พยาน” ชิ้นสำคัญในการร้อยเรียงเรื่องราวของเหล่าเชลยศึก และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

พิพิธภัณฑ์เลือกใช้เรื่องเล่าที่ถ่ายทอดผ่านเครื่องเสียงพกวาระหว่างการชม (audioguide) เพื่อให้ผู้เข้าชมได้รับรู้ถึงข้อมูล อารมณ์ และความรู้สึกของเหล่าเชลยศึกสัมพันธมิตร รวมทั้งคนงาน เมื่อผู้ชมเดินมาถึงทางออกของนิทรรศการในอาคาร นั่นคือจุดที่เชื่อมต่ออย่างทางเดินชม

สถานที่นอกอาคาร เส้นทางเดินไปในช่องเขาขาดแบ่งเป็น 3 ช่วง ให้ผู้ชมได้เลือกศึกษาตามความสนใจและเวลาที่จะอำนวย 1) จากพิพิธภัณฑที่ถึงช่องเขาขาด ไป-กลับ ประมาณ 40 นาที 2) จากพิพิธภัณฑที่ถึงถนนหินตก หนึ่งเที่ยวใช้เวลาประมาณหนึ่งชั่วโมงครึ่ง และ 3) จากพิพิธภัณฑที่ถึงจุดตัดหิน (Compressor Cutting) และกลับมายังถนนหินตก เป็นเวลาประมาณสองชั่วโมงครึ่ง โดยมีเอกสารประกอบการชม อธิบายเส้นทางและระยะเวลาในการชม นอกจากนี้ เอกสารยังให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับ 1) เส้นทางรถไฟลุ่มพม่า 2) การสร้างทางรถไฟ 3) ต้นทุน (ชีวิตคน) 4) การรวมตัวในนามกลุ่ม “วี” (V organization) คนในท้องถิ่นที่ให้ความช่วยเหลือเชลยศึก และ 5) สันติภาพและภายหลังสงคราม

ด้วยข้อจำกัดในการศึกษาตัวบทจากเครื่องบันทึกดังกล่าว ผมขอแนะนำบันทึกความทรงจำบางบทตอนของเชลยศึกที่ได้รับการตีพิมพ์ และเป็นหนึ่งในที่มาของแหล่งข้อมูล สำหรับแสดงเป็นตัวอย่างให้เห็นถึงกลวิธีในการบอกเล่า “ชีวิต(I)” ของเหล่าเชลยศึกในระหว่างการสร้างทางรถไฟในแรมมุของการจัดแสดง ผมคัดลอกบันทึกในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของเชลยศึกชาวอังกฤษที่เป็นทั้งแรงงาน และผู้บันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยสภาพแวดล้อม ลีโอ รอร์ลิงส์ ทหารหนุ่มที่มาประจำการบนเกาะสิงคโปร์เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) และ

ตกเป็นเชลยศึกในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1942 (พ.ศ. 2485) อันเป็นวันที่สิงคโปร์ยอมจำนน (ลีโอ รอร์ลิ่งส์ 2551)

มีสองพวกที่เดินทางออกจากสิงคโปร์.... 'หมวดเอช' เดินทางโดยรถไฟมุ่งไปยังบ้านโป่งในประเทศสยาม จากที่นั่นเราต้องเดินแถวต่อไปยังค่ายต่างๆ ตามเส้นทางโครงการสร้างทางรถไฟ....เรากลายเป็นกุลิผิวชาวร่วมในกลุ่มแรงงานหนักจำนวนมาก ซึ่งทำงานรับใช้ญี่ปุ่นในสงคราม (หน้า 340)

แผลเปื่อยเนื่องจากเชื้อในป่าลูกกลมเรือดงสายฟ้า มีพิษร้ายกาจ กัดกินเนื้อคนอย่างตะกละตะกลาม พอถึงขั้นนี้ ผู้ป่วยก็จบชีวิต! (หน้า 205)

ค่ายนี้มีชาวบ้านที่ป่วยใกล้ตายด้วยโรคบิดและอหิวาต์แน่นขนัด คนผิวสีและผิวขาวนอนด้วยกัน มีแต่ผ้าชีวี่แทนเครื่องนุ่งห่ม หลายคนเปลือยกาย เรานอนเปียดกกันในยามค่ำคืนอันหนาวเหน็บและเปียกชื้น ทั้งชาวบ้านและเชลยไม่ต่างกัน ล้วนอาเจียน ถ่ายเรื้อราดเลอะเทอะไปทั่ว (หน้า 193)

แต่ละวัน เชลยที่พอเดินไหวรับคำสั่งให้ยกร่างของเพื่อนและชาวบ้านซึ่งเสียชีวิตไปเมื่อคืน นำออกจากค่าย กลืนความตายคลั่ง ขวนคลิ่นเหียนอาเจียนสุดพรรณนา (หน้า 194)

รอร์ลิ่งส์กล่าวถึงที่มาของภาพวาด "หลังจากเป็นเชลยศึกได้ไม่นานนัก พลเอกเซอร์หลุยส์ ลีธ เห็นรูปเหล่านี้ จึงมอบหมาย (อย่างไม่เป็นทางการ) ทันที ให้เขาบันทึกภาพที่ถูกต้องจากประสบการณ์ของเขาและเพื่อนเชลยศึก" (หน้า 389) การตีพิมพ์บันทึกความทรงจำ "มิใช่เพราะผมอยากแสดงความรู้สึกส่วนตัว แต่เพราะผมต้องการพูดแทนคนที่มิอาจบอกเล่าอะไรเองได้ ผมเก็บจำเรื่องราวเหล่านี้ไว้ในใจนานกว่า 25 ปี ความจริงที่ถูกบันทึกต่อหน้าต่อตาผ่านภาพซึ่งผมวาด ผมเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นด้วยเหตุผลเพียงอย่างเดียว---คือ เล่าเรื่องของมนุษย์ให้มนุษย์ด้วยกันรับรู้ มิใช่ถือสิทธิ์ในการตัดสินหรือแก้ต่างให้ผู้ใด ทั้งมิได้ปรารถนาจะปลุกปั่นให้พากันเกลียดชังญี่ปุ่น" (หน้า 299)

ในยามที่ผมเดินฟังข้อมูลจากเครื่องเสียงพกพานำชม ขณะนั้นเป็นเวลาราวบ่ายคล้อย แต่แดดยังคงแผดแสงและความร้อนอย่างไม่ปราณี เสียงจากเครื่องบันทึกผ่านเข้ามายังโสตประสาทตามเนื้อหาที่ได้ยกตัวอย่างไป ผมจินตนาการไม่ได้เลยว่า หากอุณหภูมิที่ร้อนเช่นนี้ ผมจะสามารถยืนกายและทำงานแบกหามก่อสร้างทางรถไฟได้อย่างไร และเมื่อได้ยินข้อมูลส่วนใดที่อ้างอิงถึง

สภาพที่น่าหดหู่ของชีวิตความเป็นอยู่ของเชลยศึก ทั้งจากสภาพทุพโภชนาการ การกินอยู่หลับนอนที่ไม่ถูกสุขลักษณะ หรือการลงทัณฑ์ ภาพวาดหลายภาพที่แสดงทารุณกรรมและความเจ็บปวดจากพิพิธภัณฑ์ ได้ชวนกลับมาเสริมประสบการณ์การชมของผม ภาพเหล่านั้นสร้างบาดแผลในใจและบาดลึกเข้าไปในหัวสำนึกของผม

ผมขอสาธยายถึงพิพิธภัณฑ์และช่องเขาขาดไว้เพียงเท่านี้ ก่อนที่จะได้วิเคราะห์การนำเสนอในหัวข้อ “บาดแผลและการเยียวยา” ผมจะย้อนกลับไปสำรวจและตรวจสอบว่า สถานที่ใน

(จากซ้ายไปขวา)

ภาพ 11 ช่วงหนึ่งของช่องเขาขาด ทางซ้ายของภาพเป็นอนุสรณ์ที่ผู้ชมจะมาไว้อาลัยระหว่างการเดินชม (ภาพโดย ชูเกียรติ นมะหุต)

ภาพ 12 และ 13 ภาพจำลองจากภาพลายเส้นบันทึกเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่องเขาขาด ซึ่งจัดแสดงอยู่ในอาคารพิพิธภัณฑ์ เนินหินและท้องฟ้าในส่วนด้านบนของภาพกดให้คนเบื้องล่าง ทหารญี่ปุ่นวาดมือที่ถือ “ไม้สังหาร” เหนือศีรษะของพวกเขา อีกภาพหนึ่งเป็นการลงทัณฑ์ต่อนักโทษ ร่างกายที่ผ่ายผอมเช่นนี้จะทนรับน้ำหนักของหินก้อนที่หนักเช่นนั้นได้นานเพียงใด เป็นเรื่องที่ยากจะจินตนาการ (ภาพถ่ายจากภาพลายเส้นที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ช่องเขาขาด โดย ชูเกียรติ นมะหุต)

ประวัติศาสตร์แห่งนี้สร้างความหมายขึ้นมาอย่างไร คงเป็นเรื่องไม่ง่ายนักที่เราจะเข้าใจสถานที่ที่ถูกโยงกับคนจำนวนหลายหมื่นพันทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่ก็กลับย้อนมาให้เราค้นหา อย่งไรก็ตาม ก่อนที่เราจะไปพิจารณาดังนั้น ผมขอเสนอเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์อีกแห่งหนึ่งที่จะทำหน้าที่เป็นคู่เปรียบ เพราะเรื่องราวของสงครามในส่วนถัดไป กลับคานและค้ำกับไศกนาฏกรรมและความระทมทุกข์ของช่องเขาขาด นั่นคือเรื่องราวของ “สงครามกับความรัก”

เสียงสตรีในสงคราม !?

จากเส้นทางรถไฟสายมรณะในจังหวัดกาญจนบุรี ผมขอนำผู้อ่านขึ้นไปทางเหนือ โดยลัดเลาะไปตามชายแดนด้านตะวันตก ผ่านจังหวัดตากขึ้นไปยังแม่ฮ่องสอน จากอำเภอแม่สะเรียง จนถึงอำเภอขุนยวม สถานที่แห่งนี้คือ พิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามวัดม่วยต่อ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับสงครามโลกครั้งที่ 2 “กองทัพญี่ปุ่นเคยเข้ามาสร้างทางสายแม่มาลัย-ปาย ซึ่งเป็นทางเชื่อมระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อออกสู่เขตพม่าผ่านอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอขุนยวม บ้านต่อแพ บ้านห้วยต้นนุ่น และเข้าเขตพม่า บรรจบกับทางที่สร้างมาจากตองอู” (เชิดชาย ชมธวัช มปป., 21)

พิพิธภัณฑ์เป็นอาคารชั้นเดียวที่ตั้งอยู่บนเนินดิน ด้านหน้าอาคารเป็นสนามหญ้าโล่ง โดยมีซากรถจากสมัยสงครามปรากฏให้เห็นเด่นชัด เมื่อเดินเข้ามาใกล้อาคาร จะเห็นป้ายหิน

ลักษณะแห่งอยู่ก่อนถึงทางเข้าอาคาร ทางเข้าชมนิทรรศการเป็นความเป็นมาของสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างรวบรัด จากนั้น เรืองมั่งไปยังป่าแก้ว เธอแต่งงานกับทหารญี่ปุ่นในสมัยยังสาวระหว่างเหตุการณ์สงครามโลก ตลอดระยะเวลาของการเล่าถึงสงครามโลก ดนตรีให้จังหวะอันเร่าร้อน และนำประหลาดประหลาดอยู่ในที่ จากนั้น ดนตรีอยู่ในท่วงทำนองที่ช้าลง แสดงถึงความรัก ถวิลหา และหวนให้ ภาพหลายภาพของป่าแก้ว ถูกฉาบด้วยสีโทนน้ำตาล และภาพสุดท้ายที่วิดิทัศน์ทิ้งไว้ให้กับผู้ชม คือการเผารอทหารผู้หนึ่ง เพราะการจากไปอย่างไม่หวนกลับ

ภาพสุดท้ายของป่าแก้วที่หม่อมมองไปบนท้องฟ้า เหมือนการเผารอบบางสิ่งบางอย่าง ทั้ง รอยบางอย่างไว้ในความรู้สึกของผม นั่นไม่ใช่ความเศร้าที่เก็บงำภายในจิตใจ หากกลับกลายเป็นความสงสัยถึงผู้เขียนบทวิดิทัศน์ชุดนี้ ทำไมเขาหรือเธอเลือกนำเสนอเรื่องราวของสงครามผ่านประวัติชีวิตของป่าแก้ว และขมวดเรื่องราวด้วยท่าทีดังกล่าว จากนั้น ผมเดินชมนิทรรศการในส่วนที่เหลือ ข้าวของที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์มาจากการสะสมของพันตำรวจโท เชิดชาย ชมธวัช

(จากซ้ายไปขวา)

ภาพ 14 ด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่สอง
ป้ายอนุสรณ์ติดตั้งอยู่ด้านหน้าอาคาร เพื่อให้ผู้ที่ผ่านมาเคารพ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยว
หรือลูกหลานของทหารญี่ปุ่นผู้ลี้ภัยในเขตเมืองชุมพรนี้ (ภาพโดย ปณิดา สระวาสิ)

ภาพ 15 ชีวิตประจำวันของทหารญี่ปุ่น แสดงผ่านฉากจำลองการจัดวางเครื่องมือประกอบในมุมต่างๆ

ภาพ 16 จำลองฉากโรงนอนของสถานพยาบาลชั่วคราว (?) (ภาพโดย ชยุตม์ ประกอบแก้ว)

มีตั้งแต่ซากรถยนต์ อาวุธประจำกาย และเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและการพยาบาล รวมถึงธนบัตรที่ญี่ปุ่นพิมพ์ขึ้นใช้เองในระหว่างที่พำนักอยู่ในพื้นที่ วัตถุหลายชิ้นเป็นส่วนประกอบของฉากที่สร้างขึ้นใหม่

แน่นอนว่าเรื่องราวของป่าแก้วในภาพยนตร์ ไม่ได้เป็นเรื่องที่แต่งขึ้น เพราะป่าแก้วยังคงมีชีวิตอยู่ และยังมีโอกาสพูดคุยเรื่องราวดังกล่าวให้กับแขกผู้ไปเยือน นิตี ภวัครพันธุ์ ได้บันทึกเรื่องเกี่ยวกับ “แก้ว” จากคำสัมภาษณ์เมื่อราว ค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2535) เรื่องราวที่ได้กล่าวถึงในบทความนี้ ไม่ได้แตกต่างไปจากสิ่งที่วิดิทัศน์ได้นำเสนอ อันได้แก่ลำดับความสัมพันธ์ของแก้วและนายทหารญี่ปุ่นที่ชื่อฟูกูดะ ฮิเดียว จนกระทั่งนำไปสู่การแต่งงานและให้กำเนิดทายาทถึงสองคน นิตีได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างแก้วและฟูกูดะได้สิ้นสุดเมื่อเขาถูกจับตัวโดยทางการไทย แต่เรื่องเล่าที่สืบเนื่องจากเหตุการณ์การจับตัวกลับมีเรื่องเล่าที่ต่างกันไปถึง 3 ฉบับ³ อย่างไรก็ตาม นิตีบันทึกไว้ว่า แก้วได้แต่งงานใหม่และให้กำเนิดลูกคนที่สาม

ผมคิดถึงข้อมูลในส่วนท้ายของเรื่องนี้ เป็นไปได้หรือไม่ที่วิดิทัศน์ในพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 จงใจที่จะละเลยถึงชีวิตประวัติของแก้วหลังจากการจากไปของนายทหารญี่ปุ่น ภาพสุดท้ายซึ่งมีนัยของความหวนไห้และรอคอยบางสิ่งบางอย่าง ส่งผลต่อการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติสงครามโลกในขุนยวมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเร็วๆ นี้ ผมได้มีโอกาสสนทนา

³ โปรดอ่านรายละเอียดของเรื่องเล่าที่ต่างกันใน Niti Pawakapan (2001, 160).

(จากซ้ายไปขวา)

ภาพ 17 เศษซากของยานพาหนะถูกจัดวางไว้เบื้องหน้าภาพถ่ายการเคลื่อนกำลังพลของกองทัพญี่ปุ่น

(ภาพโดย ปณิดา สระวาสิ)

ภาพ 18 บางส่วนของอาวุธในตู้จัดแสดง (ภาพโดย ชยุตม์ ประกอบแก้ว)

ภาพ 19 ภาพพิมพ์บนวัสดุไวเนิล เป็นภาพของป่าแก้วที่ยกมือไหว้อนุสรณ์ที่ระลึกถึงทหารผู้จากไป

เช่นเดียวกับภาพสุดท้ายที่ปรากฏในวีดิทัศน์เมื่อผู้ชมเข้าสู่ภายในอาคาร

ข้อความที่เขียนประกอบภาพดังกล่าวคือ “สงครามโลกครั้งที่ 2 แม็ดูเหมือนโหดร้าย

แต่สำหรับคนไทยอย่างพวกฉัน สงครามคราวนี้เป็นความรัก

ความผูกพันระหว่างทหารญี่ปุ่นกับคนไทย ที่ฉันไม่เคยลืมเลือน” (ภาพโดย ปณิดา สระวาสิ)

ภาพ 20 ภาพสตรีที่ขายของให้กับทหารญี่ปุ่น ได้รับการขยายใหญ่และจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์

ผู้ชมจำนวนไม่น้อยที่ทักท้วงเอาเองว่า หญิงที่ปรากฏในภาพเป็นคนเดียวกับป่าแก้วที่ได้ชมในวีดิทัศน์

(ภาพจาก เชิดชาย ชมธวัช มปป.)

กับเพื่อนนักวิชาการท่านหนึ่ง ผู้กำลังศึกษาประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 จากความทรงจำ
ของผู้คนในพื้นที่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อนผู้นั้นได้ให้ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับผู้
ชมที่มาเยือนพิพิธภัณฑ์ เธอกล่าวว่า ยามใดที่ทำหน้าที่เป็น “มัคคุเทศก์จำเป็น” ให้กับคนที่ไม่
เคยมาเยือน พิพิธภัณฑ์เหล่านั้นพร้อมที่จะค้นหาภาพสตรีจากภาพขาวดำจำนวนมากที่จัด
แสดงในพิพิธภัณฑ์ และตีความเอาเองว่า “นั่นคือป่าแก้วที่ปรากฏในวีดิทัศน์ที่เพิ่งได้ชมจบไป”

ความสงสัยและคำถามที่เกิดขึ้นตามมาคือ ผู้เขียนบทวีดิทัศน์ได้ตระหนักถึงผลกระทบของ
เนื้อหาในภาพเหล่านั้นต่อผู้ชมมากเพียงใด ภาพเหล่านั้นจะกลายเป็น ‘ภาพสำเร็จ’ ที่ตรึงความ

คิดของผู้ชมไว้กับมิตรภาพอันดีงามของชาวบ้านกับทหารญี่ปุ่น หรือจะให้กล่าวเฉพาะลงไป ชีวิตของแก้วที่ผูกกับการแต่งงานกับทหารญี่ปุ่น ผู้เขียนบทวิดิทัศน์เคยคำนึงหรือไม่ว่า ภาพที่ตนเองนำเสนอเช่นนั้นสอดคล้องกับชีวิตของป่าแก้วที่ดำเนินต่อไปหลังการจากไปของสามิชาวต่างชาติเพียงไร ชีวิตของเธอได้เริ่มต้นใหม่ เธอสร้างครอบครัวใหม่ เธอไม่ได้ยึดติดกับอดีตดังที่วิดิทัศน์ได้ทิ้งไว้ให้ผู้ชมพิพินธ์ที่รำลึกตลอดการชมเรื่องราวที่เหลือในพิพินธ์

ภาพความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและทหารญี่ปุ่นอาจไม่ชัดเจนมากนักจากการจัดแสดง เพราะวัตถุถูกจัดเป็นหมวดหมู่ และไม่ได้มีคำอธิบายที่ตีความให้เห็นถึงชีวิตประจำวันของเหล่าทหารญี่ปุ่นจากวัตถุสิ่งของ นอกไปจากฉากที่จำลองขึ้นประกอบภาพถ่าย อย่างไรก็ตาม ผมได้รับคำบอกเล่าเกี่ยวกับความสัมพันธ์อันดีระหว่างทหารญี่ปุ่นกับชาวบ้านจากปากคำของลุงจอร์ยยะ อุประ ผู้ดูแลพิพินธ์ และภาพดังกล่าวชัดเจนมากขึ้นเมื่อได้อ่านข้อมูลจากเอกสารอัดสำเนาของ พันตำรวจโท เชิดชาย ชมธวัช ที่วางขายในพิพินธ์ ซึ่งรวบรวมภาพถ่ายที่น่าสนใจหลายภาพ และคำอธิบายภาพโดยส่วนใหญ่เชื่อมโยงกับการเดินทางอพยพของญี่ปุ่นมายังอำเภอขุนยวม โดยเชิดชายได้ชี้ให้เห็นว่าทหารญี่ปุ่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับสังคมในขุนยวมอยู่สองช่วงคือ ช่วงสำรวจและสร้างทาง และช่วงอพยพจากพม่า ไม่ว่าจะเป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า กิจกรรมประจำวัน แม้จะไม่ได้ไปถึงที่มาของภาพอย่างแน่ชัด แต่ภาพถ่ายหลายภาพก็เสริมให้เห็นความเป็นอยู่ของทหารญี่ปุ่น ระหว่างเส้นทางการเดินทางในป่า

นอกจากนี้ ผมยังได้ใช้ข้อมูลจากงานของนิติ ที่เสริมให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในพื้นที่และทหารญี่ปุ่นอย่างมีชีวิตชีวามากขึ้น นิติชี้ให้เห็นว่าคนในขุนยวมไม่ได้จดจำภาพอันเลวร้ายของทหารญี่ปุ่นไว้แต่ประการใด หลายคนยังได้รับโอกาสในการสร้างรายได้ให้กับตนเอง

ข้าวนั้น ซื้อจากชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ และเก็บไว้ในคลังข้าวขนาดใหญ่ในค่ายทหาร... การค้าขายเช่นนี้ได้สร้างรายได้ให้กับพ่อค้าท้องถิ่นอยู่บ้าง (...) บุญสีได้รับการว่าจ้างเป็นคนนำทาง โดยได้รับค่าจ้างวันละสามบาท ในขณะที่ค่าจ้างแรงงานสำหรับงานแบกหามทั่วไปอยู่ที่วันละ 1.50 บาท (...) คนในพื้นที่หลายคนทำงานประมาณสองสามเดือน และเรียนรู้ที่จะพูดภาษาญี่ปุ่นเล็กๆ น้อยๆ (Niti Pawakapan 2001, 156-157)

นิติได้สรุปความเห็นไว้ว่า “ไม่มีผู้อาวุโสในชุมชนคนใดที่เขาสัมภาษณ์ เห็นความรุนแรงหรือความโหดร้ายของทหารญี่ปุ่น พวกเขากลับกล่าวถึงกองทัพญี่ปุ่นด้วยความภาคภูมิใจและไม่ตรีจิต” (เพ็งอ้วง)

ข้อสังเกตสำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดแสดง ได้แก่ ฉากพระบรมราชโองการของ จักรพรรดิญี่ปุ่นในการประกาศสงครามมหาเอเชียบูรพา กับฝ่ายสัมพันธมิตร การจัดวางได้นำ พระบรมราชโองการดังกล่าววางไว้ที่กึ่งกลางของพื้นที่แสดงที่แยกย่อย และยกพื้นเหนือระดับพื้น ปกติ ภาพของพระจักรพรรดิอิโรฮิโต ขยายใหญ่และประดิษฐานอยู่ที่ในส่วนบนของผนัง นอกจากนี้ ยังมีภาพตรวจพลกองทัพญี่ปุ่นรายล้อมอยู่แทนประทับดาบ และมีการจัดเครื่องบูชาด้วยดอกไม้ ในแจกัน ผมคิดว่านัยของฉากนี้แสดงให้เห็นถึงการปรากฏของกองทัพญี่ปุ่นในพื้นที่ที่ได้รับการ ต้อนรับของคนในชุมชน

นอกจากนี้ ผมยังมีโอกาสได้เยี่ยมชมสถานที่ใกล้เคียงกับพิพิธภัณฑ วัดม่วยต่อตั้งอยู่ฝั่ง ตรงข้าม ซึ่งเคยเป็นที่พำนักและสถานพยาบาลชั่วคราวของทหารญี่ปุ่น เมื่อกองทัพญี่ปุ่นถอยทัพ กลับจากพม่า และยังมีป้ายอนุสรณ์ประดิษฐานอยู่ในบริเวณวัดเช่นกัน ทั้งหมดทั้งมวลที่ได้กล่าว มาแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของทหารญี่ปุ่นกับชุมชนที่มีต่อเนื่องมาจวบจนปัจจุบัน ดังตัวอย่าง ที่ เชิดชาย ชมธวัช (มปป.) ได้บรรยายถึงอดีตนายทหาร โมะโทะโยชิ อิโนะอุเอะ ไว้ว่าอิโนะอุเอะ

ภาพ 21 ฉากพระบรมราชโองการประกาศสงครามมหาเอเชียบูรพาของพระจักรพรรดิญี่ปุ่น
(ภาพโดย ชยุตม์ ประกอบแก้ว)

เป็นสัตว์แพทย์ทหารม้าของจักรพรรดิ ผู้เดินทางเข้ายังอินเดียโดยผ่านกาญจนบุรี ในระหว่างการถอยทัพกลับมายังอำเภอขุนยวม นายอินะอุอะปวยเป็นไข้มาลาเรีย แต่ได้รับความช่วยเหลือจากคนไทย จึงมีความสำนึกและผูกพันกับคนไทยเป็นอย่างมาก และยังคงแวะเวียนมาเยี่ยมเยือนเมืองไทยทุกปี

บาดแผลและการเยียวยา

ความทรงจำแบบเรื่องราว (episodic memory) เป็นความสามารถของเราในการจดจำเหตุการณ์ สถานที่ ความสัมพันธ์ต่างๆ ข้อมูล และผู้คนในช่วงชีวิตของเรา ความทรงจำเช่นนี้มีลักษณะเป็นอัตวิสัยสูงมาก เราจดจำเรื่องราวชีวิตตามทัศนะของเรา ตามที่เราเห็น และอาจจะไม่เหมือนกับที่คนอื่นมองมาที่เรา เราไม่จดจำสิ่งต่างๆ อย่างต่อเนื่องโดยตลอด เราจดจำเรื่องราวหลักอันเนื่องด้วยชีวิต (Kayvanagh 2000, 13)

การขมพิพิดภณัทสงครามทั้งสงแห่งสงผลต่อความรู้สึทของผมและความเข้าใจต่อประวัตศาสตรในหลายลัษณะ ทั้งที่ก่อให้เกดความกระจำงในเร่องราวของสงคราม และที่สร้าง ความสงสัยและความอึดอัด ผมขอเรยกลึงที่ตกค้ำงในอารมณและความรู้สึทว่า “บาดแผล” ผมลองสำรวจและตรวรสอบว่าบาดแผลเหล่านี้มีลัษณะอย่งไร หรือบาดลึทมากเพียงใด

แผลจากรอยชดช้วน สงครามในพิพิดภณัททก้อขึ้นจากเร่องเล่าของอดิตประกอบลึงแสดง วัตฤพยานหลายชั้นเป็นเคร่องเตอดนให้ผู้ชมระลึทถึงเหตุการณ์เหล่านั้น แต่ย้งเปิดช่องว่างให้ จินตนาการของคน ‘เล่น’ กับลึงที่ไม่ได้รบการบอกเล่าไว้ หรือแสดงอรรถาธิบายไว้ ลองย้อนกลับ ไปย้งพิพิดภณัทสถานแห่งความทรงจำ ช่องเขาขาด เนื่อหาหลักได้รบถ่ายทอดผ่านเร่องเล่าและ สถานทีที่เกดเหตุการณ์ มากกว่าจะเน้นข่าวของเช่นที่ปรากฏในพิพิดภณัททสงครามโลกคร้งที่ 2 อำเภอขุนยวม ความพร่องในวัตฤจุดแสดงและความไม่สมบุนรณจากเศษซากที่เหลืออยู่หลังจาก สงคราม สำหรับผมแล้ว ความไม่มีที่ว่นักกลับสถาปนาเป็นความหมายล้าคัญของการจัดแสดง ‘ความไม่มี’ เช่นนี้เสริม ‘ความไม่สมบุนรณ’ ของเหล่าเชลยศึกในประวัตศาสตรสงคราม ภาพดั่ง กล่าวได้ดอทย้าให้ผู้ชมเห็นภาพชีวิตที่ขาดวันของเชลยศึก

ในทางตรงข้าม พิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่อำเภอขุนยวม ได้แสดงวัตถุไว้อย่างหน้าของผู้ชม บรรดาเครื่องใช้ ยุทโธปกรณ์ เสื้อผ้า และซากยานพาหนะของทหารญี่ปุ่น แสดงถึงการครอบครองสิ่งของ แม้ข้าวของเหล่านี้จะมาจากการรวบรวมวัตถุที่กระจัดกระจายอยู่ในบริเวณอำเภอขุนยวมจนถึงชายแดน แต่เมื่อนำมาอยู่ในสถานที่เดียวกัน วัตถุได้สร้างร่องปรกฏของกองทัพญี่ปุ่นขึ้นอีกครั้ง

แผลที่กรีดลึก หากพิจารณาเรื่องเล่าของพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่ง กองทัพและทหารญี่ปุ่นเข้าไปสัมพันธ์กับเรื่องราวของพื้นที่ทั้งสองแห่ง สำหรับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ชองเขาขาด ญี่ปุ่นเป็นชายขอบของเรื่องราว เพราะแก่นของเรื่องได้เลือกเล่าเรื่องราวของเชลยศึกและแรงงาน ญี่ปุ่นมีสถานภาพเหมือนวายร้ายตามน้ำเสียงของการเล่าเรื่องจากมุมมองของเชลยศึก ในทางตรงข้าม ญี่ปุ่นเป็น “ตัวชูโรง” ของพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในสายตาของผู้ที่นำเสนอเรื่องราว เขา/เธอ มองเหล่าทหารเสมือนวีรบุรุษของตัวบท

คำถามที่แทรกขึ้นระหว่างการพินิจวิเคราะห์เรื่องเล่าก็คือ ตำแหน่งแห่งที่ของผู้เล่า อันได้แก่ องค์การทหารผ่านศึกของออสเตรเลีย และรัฐบาลออสเตรเลียที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการสร้างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ชองเขาขาด และองค์การบริหารส่วนตำบลขุนยวม ที่เป็นผู้สนับสนุนการจัดสร้างนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 และอดีตทหารญี่ปุ่นหรือญาติ ผู้ที่ให้ความช่วยเหลืออื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการจัดสร้างอาคารหลังใหม่ที่กำลังมีขึ้นในปี พ.ศ. 2553 ตรงนี้ ผมยังไม่มีคำตอบว่า ผู้ให้การสนับสนุน (funder) ส่งอิทธิพลต่อการกำหนดตัวบทในพิพิธภัณฑ์หรือไม่ วาระของผู้กระทำการ (agency) เหล่านี้ เข้าไปกำกับคำอธิบายประวัติศาสตร์อย่างไร นั่นเป็นสิ่งที่ผมต้องค้นหาต่อไป

แผลที่เน่าเปื่อย รอยแผลที่บาดลึก หากไม่ได้รับการรักษาจะกลายสภาพเป็นความเน่าเปื่อย ผมสงสัยเสมอมาว่า สังคมจดจำอดีตอย่างไร โดยเฉพาะเรื่องราวของสงครามที่ได้แจ้งไว้แต่ต้น ราฟาเอล แซมมวล (Raphael Samuel) กล่าวถึงนัยของความทรงจำต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ “...ความทรงจำตกอยู่ในไถ่ถอนทางประวัติศาสตร์ และการรื้อฟื้นความทรงจำเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคมในการจดจำเรื่องราวในอดีต” (Samuel 1994, 8 อ้างถึงใน Kavanagh 2000, 6-7) หากเราถอยออกจากภาพอดีตที่บอกเล่าในพิพิธภัณฑ์ และเดินก้าวมาสู่พื้นที่แวดล้อมอื่นๆ พิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่งปฏิสัมพันธ์อย่างไรกับพื้นที่อื่นที่เกี่ยวข้องกับสงครามโลก

และที่สำคัญ เราเห็นอย่างเด่นชัดว่าสงครามไม่ได้จบลงในวันยุติสงคราม เรื่องเล่าของสงครามยังไหลเวียนอยู่ในความทรงจำของสังคม ผู้คนมากหน้าหลายตาหมุนเปลี่ยนมาเล่าและรับรู้เรื่องราวผ่านพิพิธภัณฑ์ พวกเขาจดจำสงครามอย่างไร เพราะ “เมื่อใดก็ตามที่เรานึกย้อนถึงอดีตในหัวสำนึก สิ่งที่หมุนกลับมาเป็นได้ทั้งสิ่งที่เรากลืมและที่เราจดจำ” (Kavanagh 2000, 15)

หลายครั้งเมื่อผมชมภาพยนตร์หรือนิทรรศการบางชุดจบลง ผมพบรอยแผลบางอย่างเกิดขึ้นในใจ จินตนาการของผมยังคงทำงานอยู่ในช่วงเวลาหนึ่ง ในกรณีของการเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สงครามเช่นกัน ความสงสัยใคร่รู้และข้อกังขาดังที่ได้แสดงไว้ในที่นี้ เป็นส่วนเลี้ยวของมโนสำนึกที่ไม่หยุดนิ่งเมื่อการเยี่ยมชมเสร็จสิ้นลง ผมถามตัวเองว่าจะหาทางเยียวยาได้อย่างไร แน่แน่นอนว่า การเยียวยาในระยะยาวคือ การสร้างความเข้าใจให้กับตนเองต่อข้อคำถามที่เกิดขึ้น ซึ่งนั่นก็จะต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่าบาดแผลเหล่านั้นจะหายดี แต่สำหรับเวลาอันใกล้ ผมจะสมานแผลเอาไว้ได้อย่างไร

ผมมองย้อนกลับไปในคลังภาพจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ช่องเขาขาด อีกครั้ง ผมสะดุดลงที่ภาพหนึ่ง สถานที่แห่งนั้นคือ ระเบียบไม้ที่ยื่นออกจากตัวอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำ ช่องเขาขาด โครงสร้างเหล็กสมัยใหม่ทำหน้าที่เป็นหลังคาคลุมแท่นสี่เหลี่ยมทรงสูงบนแท่นดังกล่าวแสดงภาชนะเซรามิกปากกว้าง ที่แห่งนั้นเป็นจุดพักสุดท้ายของการชมพิพิธภัณฑ์ ผลงานชิ้นดังกล่าวเป็นงานสร้างสรรค์ของอดีตเชลยศึกชาวออสเตรเลีย ในนามของ“ภาชนะสันติภาพ” (Peace Vessel) แต่ในวันนั้น ผมไม่ได้ใช้เวลากับสถานที่ดังกล่าวมากนัก เพราะเห็นดีเห็นงามจากการเดินชมช่องเขาขาด แต่เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาภาพดังกล่าว ความเจ็บกลับดังขึ้นมาภายในจิตใจ เพราะหากเราเปรียบภาชนะใบนี้เป็น ‘สันติภาพ’ มนุษย์เองก็ต้องเป็นผู้เสกสรรค์และปั้นแต่งขึ้นมา

สันติภาพไม่ใช่ของขวัญที่พระเจ้าบันดาลให้แก่มนุษยชาติ

หากแต่เป็นของขวัญที่มนุษย์พึงจะมอบให้กับมนุษย์ด้วยกันเอง

เอลี วีเซล (Elie Wiesel)⁴

⁴ ส่วนหนึ่งของข้อความที่อ้างถึงในเอกสารประกอบการชมนุสรณ์สถานกอง (Le Mémorial de Caen 2003, 6).

ภาพ 22 (หน้า 56) และ ภาพ 23 (บน)

Peace Vessel หรือภาชนะสันติภาพ เป็นผลงานสร้างสรรค์ของ

ปีเตอร์ เรชฟอร์ด (Peter Roushforth)

ในปี ค.ศ. 1946 เขาเริ่มฝึกฝนการปั้นหม้อที่

Royal Melbourne Institute of Technology

ผลงานของเขาเป็นที่รู้จักทั้งในออสเตรเลียและนานาชาติ

(ภาพ 22 (หน้า 56) โดย ชูเกียรติ นมะหุต

และภาพ 23 โดย ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ)

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- เชิดชาย ชมธวัช, พันตำรวจโท. ม.ป.ป. *ทหารญี่ปุ่นในความทรงจำของชาวชุมชนววมในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2*. เอกสารอัดสำเนา.
- อาเคโตะ นากามูระ. 2546. *ความทรงจำของนายพลนากามูระเกี่ยวกับเมืองไทยสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา*, เออิจิ มูราชิม่า และ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (แปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- วิกเตอร์ อี. แพรงเกล. 2549. *มนุษย์ ความหมาย และค่ายกักกัน*. อรทัย เทพวิจิตร (แปล). นนทบุรี: โอ้ พระเจ้า พับลิชชิง.
- ลีโอ รอร์ลิ่งส์. 2551. *อาทิตยอุทัยดั่งสายฟ้า*, ปาริฉัตร เสมอแซ (แปล). กรุงเทพฯ: ผีเสื้อ.
- เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน. 2552. *ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม*, บรรณาธิการแปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- อุษา เลิศมัลลย์. 2548. "ย้อนรอยทหารผ่านศึก ผ่านพิพิธภัณฑ์ของเขาชาด." *มติชนรายวัน*. 16 พฤษภาคม: 34.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Antze, Paul and Michael Lambek, eds. 1996. *Tense Past: cultural essays in trauma and memory*. New York; London: Routledge.
- Beattie, Rod. 2005. *The Death Railway: A Brief History*. Bangkok: Image Makers.
- Clarke, Hugh V. and Colin Burgess. 1993. *Barbed Wire and Bamboo: Australian POWs in Europe, North Africa, Singapore, Thailand and Japan*. New South Wales: Allen & Unwin.
- Crager, Kelly E. 2008. *Hell under the Rising Sun: Texan POWs and the Building of the Burma-Thailand Death Railway*. College Station, TX: Texas A&M University Consortium Press.
- Evers, Cornelis B. 1993. *Death Railway*. Bangkok: Craftsman Press.

- Forty, Adrian and Susanne Küchler, eds. 2001. *The Art of Forgetting*. Oxford; New York: Berg.
- Guerin, Frances and Roger Hallas, eds. 2007 *The Image and the Witness: trauma, memory and visual culture*. London: Wallflower Press.
- Haseman, John B. 1999. *The Thai Resistance Movement during the Second World War*. Bangkok: Chalermnit Press.
- Hodgkin, Katharine and Susannah Radstone, eds. 2003. *Contested Pasts: the Politics of memory*. London, New York: Routledge.
- Kavanagh, Gaynor. 2000. *Dream Spaces: memory and the museum*. London: Leicester University Press.
- Kinvig, Clifford. 1998. *River Kwai Railway*. London: Brassey's.
- LaCapra, Dominick. 2001. *Writing History, Writing Trauma*. Baltimore, London: the John Hopkins University Press.
- McCormack, Gavan and Hank Nelson. 1993. *The Burma-Thailand Railway*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Mémorial de Caen, Le. 2003. *Guide de Visite*. Caen: Editions Mémorial de Caen.
- Memorial to the Murdered Jews of Europe. 2007. *Materials on Memorial to the Murdered Jews of Europe*. Berlin: Nicolaische Verlagsbuchhandlung GmbH.
- Misztal, Barbara A. 2003. *Theories of Social Remembering*. Maidenhead; Philadelphia: Open University Press.
- Morris, Tom. 1993. "Memories of the Burma-Thailand Railway." In Gavan McCormack and Hank Nelson, *The Burma-Thailand Railway*. Chiang Mai: Silkworm Books, 27-36.
- Niti Pawakapan. 2001. " 'Almost a love story': Japanese soldiers in north-west Thailand." *South East Asia Research*, 9(2): 149-172.
- Saggers, Ian. 2000. *To Hell-Fire, Purgatory and Back*. Perth: Optima Press.
- Samuel, Raphael. 1994. *Theatres of Memory: Past and Present in Contemporary Culture*. London: Verso.

Searle, Ronald. 1986. *To the Kwai – and Back: War Drawings 1939 – 1945*. London: Williams Collins Son & Co.

Stubbs, Peter W. 2003. *The Changi Murals: the Story of Stanley Warren's War*. Singapore: Landmark Books.

Tamayama, Kazuo. 2004. *Building the Burma-Thailand Railway 1942-43*. Japan: Koho Printing.